

Center for Strategic Studies of the
Islamic Republic of Iran Army

Journal Of
Army Strategic Research
Print ISSN:27834212
Volume 4, Issue 14
Winter 2026
P.P. 43 - 69

Investigating and explaining the dimensions of the laws of war in international law and providing legal guidelines for the Army of the Islamic Republic of Iran

Davood ghafoori¹, Hosein namdar ^{*2}, Ali farhadi ³

Abstract

Although the word "war" has a frightening appearance, in some cases it has a positive value and takes on an aura of holiness; because in some cases, human life and other creature survives through war with natural or human destructive factors, its laws and related matters have occupied the human mind in different periods of history. Therefore, this research aims to examine and explain the laws of war in international law in order to reduce the legal challenges of the army. This research is an applied in terms of purpose and a descriptive-analytical in terms of method. The tool for collecting information is a library study, and in this regard, existing books and articles in the field of war and international conflicts were reviewed and analyzed. The method of analyzing information was systematic, and finally, the sources of the laws of war in international law were identified. Explaining the characteristics of a lawful combatant in international law, determining military targets in international law, describing the characteristics of weapons in international law, identifying and classifying protected groups in international law, and explaining war crimes in international law are among the most important findings of the present research. The results of the research showed that the law of conflict should be developed as a cross-specialization course for commanders of operational units, a publication should be developed for this subject, and commanders and personnel of operational specialties should be trained in the course.

Keywords: International law, war, war crimes, self-defense

Citation: Ghafoori, Davood, Namdar, Hosein, Farhadi, Ali. (2025). Investigating and explaining the dimensions of the laws of war in international law and providing legal guidelines for the Army of the Islamic Republic of Iran. *Journal Of Army Strategic Research*, 4 (14), 43-69.

1 .Faculty Member, Shahid Sattari University of Aeronautical Sciences and Technology, Tehran, Iran

2 .Faculty Member, Shahid Sattari University of Aeronautical Sciences and Technology, Tehran, Iran (Corresponding Author) h.namdaru@gmail.com

3. Faculty Member, Shahid Sattari University of Aeronautical Sciences and Technology, Tehran, Iran

Received:2025/11/06
Accepted:2026/01/15

Article Type: Research - based

بررسی و تبیین ابعاد قوانین جنگ در حقوق بین‌الملل و ارائه رهنمودهای

حقوقی برای ارتش جمهوری اسلامی ایران

داود غفوری^۱، حسین نامدار^{۲*}، علی فرهادی^۳

چکیده

واژه «جنگ» اگرچه ظاهری رعب‌آور دارد ولی در مواردی دارای بار ارزشی مثبت می‌شود و هاله‌ای از تقدس به خود می‌گیرد؛ چراکه در مواردی حیات انسان و هر موجود دیگری از طریق جنگ با عوامل مخرب طبیعی یا انسانی دوام می‌یابد؛ لذا، قوانین و امور مربوط به آن، ذهن بشر را در ادوار مختلف تاریخ، به خود مشغول داشته است. از این‌رو، این تحقیق با هدف بررسی و تبیین قوانین جنگ در حقوق بین‌الملل در راستای کاهش چالش‌های حقوقی ارتش ج ا ا انجام شده است. این تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی-تحلیلی است. ابزار گردآوری اطلاعات، مطالعه کتابخانه‌ای می‌باشد و در این راستا کتب و مقالات موجود در زمینه جنگ و مخاصمات بین‌المللی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفتند، روش تجزیه و تحلیل اطلاعات، مرور نظام‌مند بوده که در نهایت، منابع قوانین جنگ در حقوق بین‌الملل شناسایی گردید. تبیین ویژگی‌های جنگجوی قانونی در حقوق بین‌الملل، تعیین اهداف نظامی در حقوق بین‌الملل، توصیف ویژگی‌های سلاح‌ها در حقوق بین‌الملل، شناسایی و طبقه‌بندی گروه‌های تحت حمایت در حقوق بین‌الملل، تبیین جنایات جنگی در حقوق بین‌الملل از جمله مهم‌ترین یافته‌های تحقیق حاضر می‌باشد. لازم است حقوق مخاصمات به‌عنوان دوره عرضی-تخصصی برای فرماندهان یگان‌های عملیاتی لحاظ و نشریه‌ای برای آن تدوین و فرماندهان و کارکنان تخصص‌های عملیاتی تحت آموزش دوره موصوف قرار گیرند.

واژگان کلیدی: حقوق بین‌الملل، جنگ، جنایات جنگی، دفاع مشروع.

استناد: غفوری، داود؛ نامدار، حسین؛ و فرهادی، علی (۱۴۰۳). بررسی و تبیین ابعاد قوانین جنگ در حقوق بین‌الملل و ارائه رهنمودهای حقوقی برای ارتش جمهوری اسلامی ایران؛ فصلنامه پژوهش‌های راهبردی ارتش (۱۴)۴. ۶۹-۴۳.

۱. عضو هیئت علمی، دانشگاه علوم و فنون هوایی شهید ستاری، تهران، ایران

۲. عضو هیئت علمی، دانشگاه علوم و فنون هوایی شهید ستاری، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

h.namdaru@gmail.com

۳. عضو هیئت علمی، دانشگاه علوم و فنون هوایی شهید ستاری، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۱۵

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۲۵

مقدمه

بررسی تاریخ حقوق بین‌الملل بیانگر این واقعیت است که تا مدت‌ها مشروعیت جنگ میان دولت‌ها امری مسلم و انکارناپذیر تلقی می‌شد. قرن‌های متمادی، کشورها به مقاصد گوناگون، به‌ویژه گسترش قلمرو و حاکمیت خود، اقدام به جنگ نموده و سرزمین‌های یکدیگر را مورد تجاوز قرار داده و ضمن تصرف و اشغال تمام یا بخشی از اراضی یکدیگر، به توسعه و گسترش قلمرو خود می‌پرداختند.

این گفته واقع‌گرایان هنوز در مورد محیط بین‌الملل صادق است که محیط بین‌الملل یک محیط آنارشیک است. در محیط آنارشیک، هیچ ضابطه بالادستی به مثابه آنچه در درون کشورها وجود دارد، ملاحظه نمی‌شود. از سوی دیگر، نظام حقوقی در سطح کلان و بین‌المللی نیز از توسعه‌یافتگی زیادی برخوردار نیست. از این رو، توسل به زور و جنگ از راهبردهایی است که در نظام بین‌الملل همواره به کار رفته است. هرچند به باور اندیشمندان، رشد فناوری و اقتصاد، نوعی رابطه معکوس با اتکا و توسل به جنگ در جوامع بشری دارد و کشورها را به میزان زیادی وادار می‌کند تا جنگ را به‌عنوان یک راه‌حل کنار بگذارند؛ اما با این وجود، توسل کشورها به جنگ برای تأمین منافع و اهداف ملی خود، امری رایج به‌شمار می‌رود. هر جنگی خسارات و عوارضی دارد که به تناسب توانایی‌های فیزیکی و تجهیزات جنگی برای کشورهای درگیر منازعه به بار می‌آید. در عنصر مادی، اعمال قدرت نظامی و توسل به ارتش و نیروهای مسلح برای راه‌اندازی جنگ عنوان می‌شود. عنصر معنوی نیز نشان‌دهنده اراده کشور آغازکننده جنگ است که پیش از اقدام عملی به حمله، به صورت اولتیماتوم و اخطار جدی اعلام می‌شود. ایران یکی از کشورهایی است که بیشترین خسارات را از جنگ دیده و پیامدهای بین‌المللی آن را نیز نمی‌توان نادیده گرفت. به‌رغم تلاش‌های انجام‌شده در سطح بین‌المللی به‌منظور کاهش و ممنوعیت توسل به زور، همچنان شاهد مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیربین‌المللی در گستره جهان هستیم، به‌طوری که امروزه این مخاصمات، پس از موضوع تروریسم، یکی از بزرگ‌ترین بحران‌های جامعه بین‌المللی به‌شمار می‌رود.

بیان مسئله

باوجود تلاش‌های انجام‌شده در سطح بین‌المللی به‌منظور کاهش توسل به زور، همچنان شاهد مخاصمات مسلحانه در گستره جهان هستیم، به‌طوری که امروزه، این مخاصمات بعد از موضوع تروریسم، یکی از بزرگ‌ترین بحران‌های جامعه بین‌المللی است. جنگ‌های بین‌المللی و داخلی ناهنجاری‌های بسیاری، از جمله مختل کردن روابط حقوقی اشخاص و دولت‌ها را در پی دارد. این امر باعث شده تا حقوق‌دانان و نهادهای حقوقی مختلف، حجم گسترده‌ای از تلاش‌های خود را به‌منظور جلوگیری از بروز جنگ، به تدوین

مقررات و ضمانت اجراها و همچنین تشکیل مراجع رسیدگی به این موارد اختصاص دهند تا در صورت بروز مخاصمات مسلحانه، آزادی انتخاب طرف‌های متخاصم را در به‌کارگیری روش‌ها و وسایل جنگی، محدود و از حقوق قربانیان آن حمایت کنند.

بررسی میدانی به عمل آمده حاکی از آن است که در زمینه حقوق جنگ و وظایف و مسئولیت‌های فرماندهان در قبال آن مطالعه‌ای انجام نشده و یا کتاب و نشریه‌ای هم در این زمینه با رویکرد آگاه‌سازی فرماندهان و افسران نظامی تدوین نگردیده است و در اسناد راهبردی نظامی هم عمدتاً ملاحظات حقوق بین‌المللی لحاظ نگردیده و اطلاعات موجود در خصوص حقوق جنگ هم مرتبط به کنوانسیون‌ها و معاهدات زیادی می‌باشد که اطلاع از آنها بدون مشاوره با کارشناسان حوزه حقوق بین‌الملل میسر نمی‌باشد، لذا مسئله تحقیق، شفاف و مشخص نبودن حقوق جنگ و عدم مد نظر قرار گرفتن ملاحظات حقوقی در اسناد بالادستی نظامی و همچنین عدم امکان آموزش منظم و منسجم آن به فرماندهان نظامی می‌باشد.

سؤال اصلی پژوهش:

-جنگ در حقوق بین‌الملل دارای چه ویژگی‌ها و ابعادی می‌باشد و رهنمودهای حقوقی منجر به کاهش چالش‌های حقوقی ارتش جمهوری اسلامی ایران در این حوزه چیستند؟

سوال‌های فرعی پژوهش:

-شناسایی منابع قابل استناد در خصوص جنگ در حقوق بین‌المللی کدامند و چه موضوعاتی را تحت پوشش قرار می‌دهند؟

-ویژگی‌های جنگجوی قانونی از نظر حقوق بین‌المللی چیست؟

-اهداف نظامی در حقوق بین‌المللی شامل چه مواردی می‌باشد؟

-سلاح‌های متعارف در حقوق بین‌المللی کدامند؟

-گروه‌های تحت حمایت در حقوق بین‌المللی شامل چه افرادی می‌شود؟

-جنایات جنگی در حقوق بین‌المللی جنگ چیست؟

تصمیمات زمان جنگ غالباً لحظه‌ای هستند و می‌بایست براساس مهارت‌ها و آموزش‌های قبلی اتخاذ گردند؛ بنابراین آموزش مسائل حقوق جنگ به فرماندهان، بایستی در طول دوره‌های آموزشی و در زمان صلح صورت گیرد. با انجام این تحقیق و مشخص شدن مبانی حقوقی جنگ، موضوع آموزش مسائل حقوقی جنگ برای فرماندهان مهیا خواهد شد و فرماندهان با اشراف به مبانی حقوقی، در زمان بحران و جنگ تصمیمات لازم را اتخاذ و ضمن غافل‌گیر نشدن، اقدامی بر خلاف قوانین و مقررات بین‌المللی انجام نخواهند داد.

بی‌توجهی به مسئله تحقیق می‌تواند در مواقعی ضمن تضییع حقوق کشور و نیروهای تحت امر فرماندهان، چالش و مشکلات حقوقی برای کشور در سطوح مختلف ایجاد نماید.

علاوه بر این، مسائل قانونی و حقوقی جنگ برای فرماندهان ناشناخته خواهد ماند و این عدم آگاهی از حقوق قانونی، در اقدامات تهاجمی و تدافعی، امکان بروز اشتباه و صدور دستور خارج از چارچوب قانونی را محتمل خواهند ساخت. بنابراین از فرماندهان نظامی انتظار می‌رود که از اصول و قوانین جنگ آگاهی داشته و مبانی دلالت‌های حقوقی فرمان‌های صادره در شرایط جنگی را درک نمایند. به دلیل گستردگی موضوع، این تحقیق متمرکز به توصیف جنگجو، تسلیحات ممنوعه، اهداف مشروع نظامی، محافظت از غیرنظامیان و اهداف غیرنظامی در برابر حملات، اقدامات ویژه حمایتی، محافظت از محیط زیست، روش‌ها و ابزارهای جنگ و جنایات جنگی می‌باشد و سایر مسائل، مد نظر این مطالعه نمی‌باشد.

مبانی نظری

قواعد جنگ را می‌توان عرف و ضوابط قراردادی مربوط به جنگ یا حقوق مخاصمات مسلحانه بین‌المللی نامید که شامل مجموع قواعد حقوق بین‌الملل حاکم بر مناسبات متقابل کشورهای درگیر در یک مخاصمه مسلحانه بین‌المللی یا داخلی است. طرفین درگیر در چنین جنگی به رعایت آن قواعد در طول عملیات خصمانه‌ی خود ملزم هستند. چون همواره امکان وقوع جنگ در هر لحظه و شرایط و هر مکان، به دلیل نقض تعهدات مربوط از جانب هریک از کشورها وجود دارد؛ لازم است حداقل جریان جنگ را تابع مقررات حقوقی ساخت تا بتوان خطرات و خسارات ناشی از آن را محدود کرد (رنجبریان، ۱۳۸۲). تأثیر راهبرد و ملاحظات راهبردی بر پدیده جنگ، چه در تصمیم برای اجرا یا عدم اجرای جنگ و چه بر نحوه اجرای آن، غیرقابل‌انکار است (بابایی و کمالی، ۱۴۰۱). از هر زاویه‌ای به جنگ بنگریم آن را پدیده‌ای سهمگین و خشونت‌آمیز خواهیم یافت. در عین حال در طول تاریخ، جنگ و مخاصمات مسلحانه هزاران بار اتفاق افتاده و در آینده نیز اتفاق خواهد افتاد و بشریت را از آن گریزی نیست اما می‌تواند قانون و اخلاق را بر آن حاکم سازد تا جنگ که به توحش و جنایت مبدل نشود. (موثقی، ۱۴۰۱). جنگ به‌عنوان پدیده‌ای بشری، در طول تاریخ از معضلات فاجعه‌بار جوامع انسانی بوده است. تلاش بعضی فیلسوفان به‌ویژه طی سده اخیر، صرف محدود کردن جنگ‌ها با بهره‌گیری از حقوق انسان و اخلاق بوده است. برونداد این همکاری، نفی جنگ تهاجمی و موجه و مشروع دانستن جنگ دفاعی است (محمودی، ۱۴۰۲).

چهار نسل از جنگ‌ها

این نظریه جنگ توسط ویلیام اس. لیند ۱ و چهارتن از افسران نیروی زمینی و تفنگداران

دریایی آمریکا در سال ۱۹۸۹ توسعه یافته است. جنگ نسل چهارم اساساً یک نظریه در سطح تاکتیکی است (کرفلد، ۱۳۸۶: ۷۴-۸۰).

جدول (۱) چهار نسل از جنگ

نسل	دوره زمانی	محوریت
اول	از ۱۶۴۸ تا کنون	فناوری
دوم	از ۱۸۱۵ تا کنون	فناوری جدید
سوم	از ۱۹۱۸ تا کنون	ایده‌های نو
چهارم	در حال ظهور	فناوری
چهارم	در حال ظهور	ایده

جنگ‌های نوین

جنگ سایبر

جنگ سایبر عبارت است از انجام یا آماده شدن برای انجام عملیات‌های نظامی مطابق با اصول مربوط به اطلاعات (سلاح‌های سایبر مانند ۱- ابزارهای آفندی شامل ویروس‌های رایانه‌ای، اسب‌های تروا، ابزارهای عدم دسترسی به سرورس ۲- ابزارهای دارای کاربرد دومنظوره ابزارهای پایش شبکه) ۳- ابزارهای پدافندی (مانند رمزنگاری و دیواره آتش) (قمی، ۱۳۸۲: ۲۱-۲۲).

جنگ شبکه‌ای

جنگ شبکه‌ای معرف پیدایش سبک جدیدی از درگیری در سطوح اجتماعی است که کوچکتر از جنگ سنتی است؛ پیش‌قراولان آن، از اشکال شبکه‌ای مختلف برای سازمان، فناوری‌ها، راهبردها و دکتورین‌های سازگار با عصر اطلاعاتی، استفاده می‌کنند.

جنگ نامتقارن

جنگ نامتقارن عبارت است از به‌کارگیری رویکردهای غیرقابل پیش‌بینی برای خنثی نمودن یا تضعیف قوای دشمن و در عین حال، بهره‌برداری از نقاط آسیب‌پذیر او، از طریق فناوری‌های غیرقابل انتظار یا روش‌های مبتکرانه (السن، ۱۳۸۴: ۲۱۳).

جنگ نامتعارف

جنگ نامتعارف به معنای استفاده از تسلیحات و تجهیزات دفاعی کشتار جمعی به‌منظور پیروزی در جنگ است. هرچند تلاش بسیاری می‌شود تا جهان عاری از این تسلیحات نامتعارف (تسلیحات شیمیایی، بیولوژیک (میکروبی)، هسته‌ای، شکاف هسته‌ای، بمب اتمی و هم‌جوشی

هسته‌ای و بمب هیدروژنی) شود ولی بسیاری از کشورها اعم از کشورهای قوی یا ضعیف، این تسلیحات را به‌عنوان عاملی بازدارنده می‌دانند.

جنگ کلاسیک

سبک جنگ کلاسیک به‌عنوان یکی از قدیمی‌ترین سبک‌های نظامی و دفاعی شناخته می‌شود. مفهوم این سبک، بسیار کلی و وسیع می‌باشد که هم‌اینک نیز رویکرد و سبک بسیاری از کشورها در حوزه امور نظامی و دفاعی را تشکیل می‌دهد. (کورمونت، ۱۳۸۵: ۱۶۳-۱۶۸).

حقوق جنگ

جنگ یک وضعیت استثنایی بوده و قواعد مربوط به آن به نام حقوق جنگ، استثنایی می‌باشد. حقوق جنگ شامل مجموعه اصول و قواعدی است که حاکم بر روابط میان کشورهای متخاصم با یکدیگر و یا با کشورهای بی‌طرف می‌باشد. (فضائلی و کوشری، ۱۴۰۰).

مفهوم جنگ در حقوق بین‌الملل

بنابر تعریف دیوان دائمی داوری: «جنگ عبارت است از یک واقعه بین‌المللی یعنی یک واقعه بین‌الدول». دکتر لنگرودی جنگ را چنین تعریف می‌کند: «جنگ از دیدگاه حقوق بین‌الملل عبارت است از زد و خورد بین قوای منظم دولت‌ها به قصد غلبه یا دفاع» (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۴). جنگ یک پدیده آسیب‌شناسی اجتماعی و عامل تغییر شکل سیاسی است که می‌توان آن را از لحاظ تاریخی، سیاسی، اقتصادی، نظامی، جامعه‌شناسی بررسی کرد (ضیائی بیگدلی، ۱۳۶۵).

حقوق تسلیحات و عرصه‌های نوین جنگی

تسلیحات شیمیایی با وجود فناوری ساده، توان نابودسازی زیادی دارند (ستایش‌پور، ۱۴۰۱). در جنگ دریایی نیز از ابزار و شیوه‌های خاصی استفاده می‌شود که حقوق بشردوستانه به محدود کردن آثار ناشی از آن می‌پردازد. امروزه حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه دریایی به بعد انسانی بیشتر توجه دارد (حکیم‌زاده‌خوئی و طلایی، ۱۴۰۱). توسعه فن‌آوری‌های دریایی، جنگ‌های دریایی مدرن را ترکیبی نموده است. امروزه، جنگ دریایی به معنی استفاده از تاکتیک‌ها و اجرای عملیات نظامی بر رو، زیر و یا فراز دریا می‌باشد. نمونه‌ای از ابزارهای تاکتیکی، استفاده از پهپادها در عملیات‌های دریایی می‌باشد. بدون تردید به‌کارگیری آنها در مخاصمه دریایی، مسائل مختلفی را در ارتباط با حقوق جنگ دریایی مطرح می‌کند. عدم وجود معاهده‌ای خاص در خصوص به‌کارگیری آنها در عرصه دریا منجر به ایجاد خلاء حقوقی و ابهام شده است. حقوق بین‌الملل معاهده‌ای و عرفی، نسبت به وضعیت حقوقی

پهپادها بی تفاوت نمی‌باشند و علیرغم اینکه دستورالعمل جنگ هوایی و موشکی اسنادی الزام‌آور نمی‌باشند، حقوق جنگ دریایی را با لحاظ نمودن قواعد حقوق بشردوستانه، اصلاح و بازنگری کرده و قابلیت اعمال بر پهپادها را دارند (سیفی و شریفی طرازکوهی، ۱۴۰۱).

تولید و به‌کارگیری وسایل بدون سرنشین خودکار دریایی، ضمن تغییر و دگرگونی عمده در ابزار و شیوه‌ها جنگی، به‌گونه‌ای برنامه‌ریزی شده‌اند، عملکرد آنها در تمامی مراحل خودکار می‌باشد و به‌کارگیری آنها در جنگ‌های دریایی رعایت حقوق بشردوستانه را با چالش‌هایی جدی مواجه می‌نماید. بنابراین ضرورت دارد، چنین سیستم‌هایی براساس حقوق بین‌الملل از مرحله تولید تا به‌کارگیری، مورد بررسی قرار گیرند. براساس حقوق بین‌الملل، دولت‌ها ملزمند قبل از به‌کارگیری و در مراحل تولید به بررسی انطباق این وسایل با حقوق بشردوستانه پرداخته و در صورت انطباق، اقدام به گسترش آنها نمایند. در عرصه میدانی نیز علیرغم اینکه انتظار می‌رود میزان استقلال سیستم‌های بدون سرنشین دریایی در آینده گسترش یابد، لکن تا آن زمان به‌کارگیری آنها حتماً می‌بایستی تحت کنترل و نظارت انسان باشد (سیفی، ۱۴۰۱).

فضای سایبر به‌عنوان عرصه پنجم نبرد، منجر به شکل‌گیری نسل جدیدی از جنگ‌ها شده که از آن با عنوان جنگ سایبری یاد می‌شود. با گسترش فضای سایبری در تمامی شئون زندگی، بشر بیش‌ازپیش به این فضا وابسته شده است. لذا بروز جنگ سایبری و تعرض به دارایی‌های وابسته به این فضا می‌تواند خسارت‌ها و پیامدهای ناگواری داشته باشد. وابستگی شدید زیرساخت‌های حیاتی کشورها به فضای سایبری و امکان حمله به این زیرساخت‌ها، نگرانی‌های جدی برای دولت‌ها به وجود آورده و از طرفی نبود قوانین بین‌المللی پذیرفته شده در حوزه جنگ سایبری، موجب تشدید این نگرانی‌ها شده است (سورانی، ۱۴۰۰).

حملات هواپیماهای بدون سرنشین به‌طور فزاینده‌ای در عملیات‌های ضدتروریسم و سایر زمینه‌های نظامی مورد استفاده قرار می‌گیرند. در همین حال، استفاده از پهپادها به‌عنوان سلاح، یک سری چالش‌های حقوق بشری را به همراه دارد که عمدتاً در نقض یا تهدید جدی حقوق اساسی منعکس می‌شود که منجر به یک سری مشکلات می‌شود (جوکار، ۱۴۰۱). امروزه، فناوری آسان و ارزان جنگ‌افزارهای بیولوژیک به یک تهدید واقعی تبدیل شده است. این موضوع دیگر نه محدود به قلمرو افسانه‌های علمی و نه محدود به مناطق جغرافیایی خاص است (ملکی، ۱۴۰۱).

جهاد یا جنگ مشروع

جهاد به‌عنوان ابزاری برای حفظ مسلمانان در مقابل ظلم، تعبیه شده و به‌عنوان جنگی

مشروع به منظور دفاع از مذهب و نظم عمومی و جلوگیری از تجاوز و بی عدالتی توسعه یافته است. جهاد همیشه خصوصیت جنگ نگه دارنده، دفاعی، تأدیبی و بازدارنده را داشته است و هرگز به‌عنوان یک اقدام متجاوزانه تلقی نشده است. (قربان‌نیا، ۱۳۸۲). وظیفه جهاد در موارد مجاز، مبتنی بر بسیاری از آیات قرآنی ((بقره/۲۱۶) (بقره/۲۴۴); (حج/۷۸) (توبه/۴۱); (توبه/۵). (توبه/۱۱۱) (آل عمران/۱۶۷)) است.

اسباب توجیه‌کننده جنگ

ابن‌خلدون، انتقام را هدف همه جنگ‌ها می‌داند. این انتقام با چهار نوع انگیزه که بر اساس آنها، جنگ‌ها طبقه‌بندی می‌شوند، برانگیخته می‌شود که عبارتند از: ۱- حسادت و رقابت، همانند کینه‌های قبیله‌ای؛ ۲- تجاوز، همچون جنگ‌های بین‌الملل غیرمتمدن؛ ۳- حمیت و غیرت برای راه خدا و مذهب، آن‌چنان که در جنگ مقدس وجود دارد. ۴- ایزاری برای حفظ نظم کشور همچون جنگ‌های بازدارنده بر علیه شورشیان. تنها دو نوع اخیر آن بنا به نظریه ابن‌خلدون مشروع، عادلانه و قانونی هستند (ابن‌خلدون، به نقل از قربان‌نیا، ۱۳۸۲).

حفظ آزادی مذهب

آزادی مذهب یکی از حقوق اساسی است که مورد احترام و حمایت حقوق اسلام است. قاعده طلایی در این ارتباط، در آیه ذیل متبلور است: "لا اکراه فی الدین"; یعنی: هیچ اجباری در دین نیست. این قاعده که درباره رفتار مسلمانان با غیرمسلمانان، خطاب به مسلمانان، تشریح شده است، تلویحاً بیان می‌کند که مسلمانان مجازند در دفاع از مذهب و نیز در تأمین آزادی مذهب و آیین‌های عبادی برای دیگران، به جنگ برخیزند. آیات (بقره/۱۹۳) (ممتحنه/۹ - ۸). (حج/۴۰). (بقره/۵۲) در این ارتباط قابل ذکر هستند.

حمایت از غیرنظامیان در جنگ

حمایت از غیرنظامیان و ضرورت تفکیک میان نیروهای نظامی و غیرنظامی از اصول بنیادین حقوق بشردوستانه در حقوق بین‌الملل می‌باشد. در اسلام نیز اصل تفکیک و تمایز نظامیان در مخاصمات مسلحانه به رسمیت پذیرفته شده است. حمایت از غیرنظامیان هم در آموزه‌های دینی و هم در حقوق بین‌الملل بشردوستانه مورد تأکید می‌باشد (مسعودی‌نیا، ۱۴۰۱). حمایت از حقوق زنان در تمامی ابعاد اجتماعی یکی از موضوعاتی است که محل توجه و مناقشه جوامع بشری و تمامی ادیان الهی از آغاز تاکنون بوده است. یکی از این حمایت‌ها، حمایت کلی از جایگاه و حقوق زنان در زمان جنگ است که کنوانسیون ژنو (یکی از مهم‌ترین

تعهدنامه‌های حقوق بشردوستانه) و فقه امامیه به آن توجه کرده است (انصاریان و دیگران، ۱۴۰۲).

دفاع در مقابل تجاوز

دفاع مشروع در حقوق داخلی و حقوق بین‌المللی، یک حق شناخته شده است. این حق، اساس و مبنای جنگ‌های تدافعی است که در حقوق اسلامی مورد قبول واقع شده و در بسیاری از آیات قرآنی (همچون بقره/۱۹۰ و ۱۹۴-۱۹۳). (حج/۴۰-۳۹). (مائده/۲)(نساء/۷۵). (بقره/۲۵۱) (مائده/۳۲)(انفال/۷۲; توبه/۴) بیان گردیده است.

حفظ نظم اجتماعی

جنگ به طور کلی تعارض بین کشورهاست. گاهی خشونتی غیر از جنگ ولی شبیه آن، به‌منظور حفظ نظم اجتماعی به وسیله یک کشور در قلمرو سرزمین آن به کار گرفته می‌شود. بنابراین، مواردی وجود دارد؛ یعنی شورش، راهزنی و ارتداد که فقهای مسلمان پیرامون آنها تحت عنوان سیر و جهاد بحث نموده‌اند؛ زیرا گاهی خطر جدی برای کشور ایجاد می‌کنند، در نتیجه ضروری است که با اقدامات خشونت آمیز متوقف شوند. تحت این شرایط، مجازات آنها مشکل جنگ تأدیبی و بازدارنده را پیدا می‌کند (قربان‌نیا، ۱۳۸۲).

پیشینه‌های پژوهش:

جدول (۲) نتایج تحقیقات مرتبط با حقوق جنگ

نویسنده و سال	عنوان	یافته‌ها
ابوالفتح خالقی، نعمت‌الله نبوی، (۱۳۹۴)	به‌کارگیری سلاح‌های نامتعارف از منظر حقوق بین‌الملل کیفری و اسلام	مبنای نظری مورد قبول در منع و مجازات استفاده از تسلیحات نامتعارف مبتنی بر قواعد نسبتاً مشابه در شریعت اسلامی و نظام بین‌الملل کیفری است؛ قواعدی که منطبق بر منطق، شریعت عقلانی و مصالح جامعه‌ی بشری است.
هیبت‌الله نژندی‌منش، (۱۳۹۵)	تأملی بر احقاق حقوق قربانیان سلاح‌های شیمیایی در پرتو صلاحیت مدنی جهانی: با تأکید بر قربانیان ایرانی کاربرد سلاح‌های شیمیایی جنگ عراق علیه ایران	هدف تحقیق این‌است که از منظر حقوق بین‌الملل، آیا امکان دریافت غرامت برای ایرانیان قربانی کاربرد سلاح‌های شیمیایی جنگ تحمیلی عراق علیه ایران وجود دارد یا خیر؟ لذا نگارنده به بررسی «صلاحیت مدنی جهانی» پرتو مفهوم صلاحیت مدنی جهانی، مبانی حقوقی آن، روبه کشورها و قابلیت اعمال آن در خصوص مصدومین شیمیایی ایرانی پرداخته است.

<p>تجاوز صدام به ایران، حملات شیمیایی، کشتار دسته‌جمعی غیرنظامیان و شکنجه اسرای ایرانی برخلاف مفاد کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و کنوانسیون جنگ و نقض فاحش حقوق بین‌الملل بشردوستانه می‌باشد.</p>	<p>حقوق بین‌الملل بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه مطالعه موردی: جنایت جنگی صدام علیه ایران</p>	<p>محسن غلامی رزینی، مسعود سلطانی، احسان غلامی (۱۳۹۷)</p>
<p>این نوشتار با تکیه بر بعد درونی حکومت قانون، موضوع صلاحیت دیوان بر به‌کارگیری سلاح‌های شیمیایی در مخاصمات داخلی و بین‌المللی با در نظر داشتن جنگ ایران و عراق را دنبال می‌کند.</p>	<p>تأملی بر جرم‌انگاری استفاده از سلاح‌های شیمیایی و صلاحیت زمانی دیوان کیفری بین‌المللی در رسیدگی به این جنایت با نگاهی به جنگ عراق و ایران</p>	<p>مهدی عبدالملکی، سیدقاسم زمانی (۱۳۹۷)</p>
<p>در تحقیق حاضر، یکی از مصادیق جنایات جنگی که عبارت از هتک کرامت انسان به‌ویژه رفتار موهن و تحقیرآمیز است، تبیین گردیده است.</p>	<p>جنایت جنگی هتک کرامت انسان و رفتار موهن نسبت به اسرای دفاع مقدس کمپ ۹ عراق</p>	<p>فریدون جعفری، علی محبی (۱۳۹۹)</p>
<p>ضمن بررسی نقاط تاریک این نظام، صلاحیت در اساسنامه، روند چالش‌های اعمال صلاحیت دیوان نسبت به جنایت تجاوز ارضی پس از آغاز صلاحیتش از جولای ۲۰۱۸ میلادی بررسی شده است.</p>	<p>نظام مستقل صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی نسبت به جنایت تجاوز ارضی</p>	<p>مرتضی اصغری، حسین میرمحمدصادقی (۱۴۰۰)</p>
<p>پژوهش حاضر ضمن توصیف و تحلیل دکترین جدید با بهره‌گیری از داده‌های کتابخانه‌ای، با نقدی فلسفی و نگاهی آینده پژوهانه، در صد تبیین مسیر احتمالی آینده‌ی حقوق بین‌الملل از نگاه دولت‌ها خواهد بود.</p>	<p>نظریه‌ی جنگ حقوقی و آینده‌ی حقوق بین‌الملل: حقوق ابزار صلح یا جنگ؟</p>	<p>مصطفی فضائی وحید کوثری (۱۴۰۰)</p>
<p>چالش‌های جنگ سایبری در حوزه حقوق بین‌الملل را با رویکرد توصیفی- تحلیلی و گردآوری ترکیبی داده‌ها با استفاده از ابزار فیش و مصاحبه واکاوی قرار داده شده و راهکارهای مربوطه ارائه شده است.</p>	<p>جنگ سایبری: چالش‌ها و راهکارها در حقوق بین‌الملل</p>	<p>علی‌اکبر سورانی (۱۴۰۰)</p>

<p>روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی-تحلیلی است و نتایج تحقیق ثابت می‌کند که امکان اعمال موازین انسانی حقوق بین‌الملل بشردوستانه در جنگ‌های سایبری نیز وجود دارد.</p>	<p>چالش‌های کاربرد حقوق بین‌الملل بشردوستانه در جنگ‌های سایبری</p>	<p>حسن موثقی (۱۴۰۱)</p>
<p>مقاله پیش رو از رهگذر تحلیل گزاره‌های حقوقی بین‌المللی استدلال کرده است که افزون بر رژیم بعث، مسئولیت بین‌المللی کشورهای دیگر بابت نقشی که در کمک یا مساعدت ایفا کرده‌اند نیز محقق است.</p>	<p>بکارگیری تسلیحات شیمیایی در دفاع مقدس از منظر حقوق مسئولیت بین‌المللی</p>	<p>محمد ستایش‌پور (۱۴۰۱)</p>
<p>اگرچه ملاحظات استراتژیک بر اصول اساسی و قواعد حاکم بر حقوق جنگ تأثیر بسزایی داشته؛ اما در تبیین مسائل مربوط به حقوق جنگ نادیده گرفته شده و این موضوع، به نتیجه‌گیری‌ها و تفاسیر نادرست از این مجموعه حقوقی منجر شده است.</p>	<p>تأثیر ملاحظات استراتژیک بر اصل «ضرورت نظامی» در حقوق جنگ</p>	<p>مجتبی بابایی، علیرضا کمالی‌فرج‌الله‌زاده (۱۴۰۱)</p>
<p>حمایت از غیرنظامیان و ضرورت تفکیک میان نیروهای نظامی و غیرنظامی از اصول بنیادین حقوق بشردوستانه در حقوق بین‌الملل می‌باشد.</p>	<p>حمایت از غیرنظامیان در مخاصمات مسلحانه در فقه و حقوق کیفری بین‌المللی</p>	<p>محمد مسعودی‌نیا (۱۴۰۱)</p>
<p>امروزه حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه دریایی به بعد انسانی بیشتر توجه دارد. مقاله با روش توصیفی-تحلیلی و مطالعه کتابخانه‌ای، تحولات اجرای حقوق بشردوستانه جنگ دریایی را بررسی کرده است.</p>	<p>تحولات اجرای حقوق بشردوستانه در جنگ‌های دریایی</p>	<p>پیمان حکیم‌زاده خوئی، صفیه طلایی (۱۴۰۱)</p>
<p>براساس حقوق بین‌الملل، دولت‌ها ملزمند قبل از به‌کارگیری و در مراحل تولید به بررسی انطباق این وسایل با حقوق بشردوستانه پرداخته و در صورت انطباق اقدام به گسترش آنها نمایند.</p>	<p>تولید و به‌کارگیری وسایل بدون سرنشین خودکار در جنگ دریایی از منظر حقوق بین‌الملل</p>	<p>بهزاد سیفی (۱۴۰۱)</p>
<p>حقوق بین‌الملل معاهده‌ای و عرفی، به‌ویژه قواعد حقوق بشردوستانه نسبت به وضعیت حقوقی پهپادها بی‌تفاوت نمی‌باشند و علیرغم اینکه دستورالعمل جنگ هوایی و موشکی الزام‌آور نیست، حقوق جنگ دریایی با لحاظ نمودن قواعد</p>	<p>استفاده از پهپادها از منظر حقوق جنگ دریایی و اصول بنیادین حقوق بشردوستانه</p>	<p>بهزاد سیفی، حسین شریفی طراز‌کوهی (۱۴۰۱)</p>

<p>حقوق بشردوستانه، اصلاح و بازنگری شده و قابلیت اعمال بر پهناده‌ها را دارد.</p>		
<p>قواعد و مقررات حقوق بین‌الملل بشردوستانه تمام چارچوب جنگ سایبری و حمله سایبری را پوشش نمی‌دهد اما به دلیل فلسفه وجودی حقوق بشردوستانه، حمایت از جمعیت غیرنظامی و اصول دیگری همچون اصل تناسب و تمایز را مدنظر دارد.</p>	<p>بررسی راه‌کارهای تقلیل حملات سایبری از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه</p>	<p>هادی محمودی، علیرضا انصاری مهیاری (۱۴۰۱)</p>
<p>نتایج پژوهش نشان داد که در کنوانسیون چهارم بر اساس مواد قانونی و پروتکل اول و از منظر فقه امامیه، مکان‌های غیرنظامی شامل بیمارستان‌ها، مکان‌های مذهبی و کلیه اماکنی که هدف نظامی نیستند در زمان جنگ مورد حمایت بوده و تخریب و حمله به آنها جایز نیست.</p>	<p>بررسی کنوانسیون ژنو در مورد حمایت از اماکن غیرنظامی در زمان جنگ از منظر فقه امامیه</p>	<p>هدی انصاریان، سیدحسن عابدیان، علیرضا عسگری (۱۴۰۱)</p>
<p>محققین با روش توصیفی-تحلیلی، ضمن پرداختن به ماهیت و ویژگی‌های حمله بیولوژیکی با توجه به مبانی و منابع نظام حقوق بین‌الملل و اسلام، به تحلیل فقهی و حقوقی آن نیز پرداخته‌اند.</p>	<p>تحلیل حمله بیولوژیک در نظام حقوق بین‌الملل با تأکید بر رهیافت اسلامی</p>	<p>مسلم ملکی (۱۴۰۱)</p>
<p>این مقاله ضمن ارائه اقدامات جهانی به‌منظور افزایش حمایت از کودکان در جنگ‌های مسلحانه، یک طیف گسترده‌ای از مسائل مهم مرتبط با حقوق و سلامت کودکان در دوران پسا‌جنگ را بررسی نموده است.</p>	<p>پیامدهای جنگ سوریه بر حقوق و سلامت کودکان و چگونگی حمایت آنها</p>	<p>محمدرضا عزیزی، سیدباقر میرعباسی، سهراب صلاحی (۱۴۰۱)</p>
<p>این پژوهش برپایه فلسفه تحلیلی از رهگذر «تحلیل مفهومی» و «ارزیابی انتقادی»، به تحلیل آراء رالز درباره اصول بنیادین جنگ عادلانه، دلایل ناموجه بودن جنگ تهاجمی، دلایل موجه بودن جنگ دفاعی و پیوستن به آن می‌پردازد. موضوع تمرد از شرکت کردن در جنگ و نیز روش‌های جنگ دفاعی در نظام‌های حکومتی گوناگون نیز بحث شده است.</p>	<p>مشروعیت جنگ دفاعی در سپهر اندیشه صلح‌طلبی، تحلیل و نقد آراء جان رالز درباره قانونمندی‌ها و سازوکارهای جنگ عادلانه</p>	<p>سیدعلی محمودی (۱۴۰۲)</p>

<p>این مقاله به بررسی چالش‌های حمایت از غیرنظامیان در مخاصمات مسلحانه مدرن می‌پردازد. نویسندگان علاوه بر اشاره به نقش سازمان‌های بین‌المللی در تقویت قوانین بشردوستانه، تأکید می‌کنند که افزایش استفاده از سلاح‌های خودکار و پهپادها، خطرات جدیدی را برای غیرنظامیان ایجاد کرده است.</p>	<p>حمایت از غیرنظامیان در مخاصمات مسلحانه^۲</p>	<p>امیلی کرافورد و آلیسون داگزبوری^۱ (۲۰۲۳)</p>
<p>این پژوهش به بررسی چالش‌های اخلاقی و حقوقی استفاده از پهپادها در مخاصمات مسلحانه می‌پردازد. نویسندگان علاوه بر اشاره به مسئولیت پذیری دولت‌ها در قبال استفاده از پهپادها، استدلال می‌کنند که استفاده از پهپادها باید با قواعد حقوق بشردوستانه، به ویژه اصل تناسب و تمایز، سازگار باشد.</p>	<p>استفاده از پهپادها در جنگ‌های مدرن^۴</p>	<p>پتر آسارو و کریستوف هینز^۳ (۲۰۲۳)</p>
<p>این مقاله به بررسی چالش‌های حمایت از کودکان در مخاصمات مسلحانه می‌پردازد. نویسندگان تأکید می‌کنند که قوانین بین‌المللی موجود نیاز به تقویت دارند تا از کودکان در برابر خشونت‌های جنگی بهتر محافظت شود. همچنین، این مقاله به نقش سازمان‌های غیردولتی در حمایت از کودکان اشاره می‌کند.</p>	<p>حقوق کودکان در مخاصمات مسلحانه^۶</p>	<p>مارک درومبل، جاستین بارت^۵ (۲۰۲۳)</p>
<p>این مقاله به بررسی چالش‌های حقوق بشردوستانه در جنگ‌های دریایی مدرن می‌پردازد. نویسندگان به موضوعاتی مانند استفاده از سلاح‌های خودکار در دریا و حمایت از غیرنظامیان در مناطق ساحلی اشاره می‌کنند. همچنین، این مقاله به نقش کنوانسیون‌های بین‌المللی در تنظیم جنگ دریایی می‌پردازد.</p>	<p>جنگ دریایی و حقوق بشردوستانه^۸</p>	<p>جیمز کراسکا، راول پدروزو^۷ (۲۰۲۲)</p>

¹ Emily Crawford, Alison Duxbury

² Protection of Civilians in Armed Conflict: Challenges and Opportunities

³ Peter Asaro, Christof Heyns

⁴ Drones and the Law of Armed Conflict: Ethical and Legal Challenges

⁵ Mark Drumbl, Justine C. Barrett

⁶ Children in Armed Conflict: International Law and the Protection of Minors

⁷ James Kraska, Raul Pedrozo

⁸ Maritime Warfare and International Humanitarian Law: New Challenges

<p>محققین به بررسی چالش‌های اعمال حقوق بین‌الملل بشردوستانه در جنگ‌های سایبری پرداخته و استدلال می‌کنند که قواعد موجود مانند اصل تناسب و تمایز بین اهداف نظامی و غیرنظامی باید به‌روزرسانی شوند تا با فناوری‌های جدید سازگار شوند. همچنین، این مقاله به مسئله مسئولیت دولت‌ها در قبال حملات سایبری اشاره می‌کند.</p>	<p>جنگ سایبری و حقوق بین‌الملل بشردوستانه^۲</p>	<p>میشل اسمیت، لیز ویهول^۱ (۲۰۲۲)</p>
--	---	---

از جمله مهم‌ترین نکات اشتراک پیشینه تحقیقات ارائه شده عبارت است از: مباحث حقوق بین‌الملل کیفری و بشردوستانه، توجه به جنگ ایران و عراق، صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی، حمایت از غیرنظامیان، استفاده از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی. مهم‌ترین نکات افتراق پیشینه مذکور عبارت است از: موضوعات خاص، جنگ دریایی، حمله بیولوژیک، حقوق کودکان در جنگ، دیدگاه‌های فقهی و اسلامی، جنگ عادلانه و فلسفه سیاسی، صلاحیت مدنی جهانی، دکترین جنگ حقوقی که این موضوعات در دیگر تحقیقات مورد توجه نبوده است.

تا کنون مشخص گردید که قانون مشخصی در خصوص جنگ در حقوق بین‌المللی وجود ندارد و با توجه به تنوع روش‌ها و ابزارهای مورد استفاده در جنگ‌ها و تغییر شکل و ماهیت جنگ‌ها از سخت به نرم و نیمه سخت، یک سردگمی و بی‌قانونی اساسی در این زمینه وجود دارد. همچنین بازیگران دخیل در جنگ نیز دیگر مانند گذشته صرفاً دولت‌ها نیستند، بلکه گروه‌های مختلف با اهداف و مقاصد متناقض و متفاوتی به دنبال راه‌اندازی جنگ در دنیا می‌باشند و جنگ‌های اخیر نشان‌دهنده تغییر شدید در این حوزه می‌باشد و لذا به نظر می‌رسد جامعه بین‌المللی در این خصوص بسیاری از رویدادهای در حال وقوع عقب‌تر می‌باشد و یک هرج و مرج اساسی در این زمینه وجود دارد و اندک قوانین و مقررات موجود نیز هر جا که منافع کشورهای صاحب قدرت را تأمین کند اجرایی می‌شود و هر جا که با منافع آنان در تضاد باشد به فراموشی سپرده می‌شود. با توجه به این که این تحقیق از نوع تحقیقات توصیفی است و اطلاعات به‌دست آمده به روش تفسیری و هرمونیتیک تحلیل شده‌اند، لذا فاقد الگوی مفهومی می‌باشد؛ لیکن جهت تبیین نتایج حاصل از مطالعه مبانی نظری الگوی ذیل ارائه می‌گردد.

1 Michael N. Schmitt, Liis Vihul

2 Cybersecurity and International Humanitarian Law: Navigating the Digital Battlefield

شکل (۱) الگوی اولیه تحقیق

روش شناسی

انتخاب نوع استراتژی در هنگام تعریف پژوهش بستگی به هدف یا اهدافی دارد که پژوهشگر برای پژوهش خود ترسیم می‌نماید. (واعظی و آزمندیان، ۱۳۹۵: ۲۳) این تحقیق از نظر هدف از نوع تحقیقات کاربردی و از نظر روش جزء تحقیقات تحلیلی توصیفی می‌باشد که با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی انجام شده؛ به این صورت که اطلاعات گردآوری شده از مبانی نظری به روش نظام‌مند تحلیل گردیدند. جامعه آماری این پژوهش کلیه اسناد و مدارک و نشریات مرتبط با موضوع می‌باشد. متداول‌ترین روش نمونه‌گیری در تحقیقات کیفی، نمونه‌گیری هدفمند است (پتی، تامسون و استیو، ۲۰۱۲). بنابراین پس از شناسایی و تعیین اسناد، با توجه به محدود بودن جامعه آماری، از نمونه‌گیری صرفنظر گردید و کلیه اسناد مرتبط شناسایی شده به‌عنوان نمونه پژوهش مورد مطالعه و بررسی قرار گرفتند. در این پژوهش از روش کتابخانه‌ای و میدانی جهت گردآوری اطلاعات استفاده شد. داده‌های این تحقیق از بررسی کتابخانه‌ای با مطالعه و فیش‌برداری از کتب و مقالات موجود در کتابخانه و کلیه اسناد در دسترس پژوهشگر انجام‌شد. پژوهشگر از طریق مطالعه منابع، اطلاعات اولیه را به دست آورده و از طریق تحلیل نظام‌مند اقدام به تکمیل و تجزیه و تحلیل اطلاعات نموده است. در این تحقیق اطلاعات جمع‌آوری شده از مبانی نظری از طریق تحلیل نظام‌مند بررسی، سپس بر اساس تحلیل و استنباط محققین به روش کیفی توصیف شدند.

روایی و پایایی تحقیق

در پژوهش حاضر به‌منظور افزایش روایی پژوهش سعی شده تا از منابع چندگانه استفاده شود و اطلاعات گردآوری شده با نظر اساتید راهنما تحلیل گردند که در حوزه‌ی مطالعه صاحب

تخصص بوده و از انگیزه و تمایل کافی برخوردار باشند. مطابق رهنمودهایی که ژیلسون (۱۹۷۵) اجراء کامل و علمی روش تحلیل نظام‌مند-انتخاب دقیق منابع و تناسب آنان با موضوع پژوهش - اخذ بازخورد از اساتید راهنما و مشاور و ایجاد سطحی مطلوبی از اجماع) برای افزایش پایایی روش کیفی، ایجاد نموده با استانداردهای ساززی رویه‌های پژوهش، پایایی پژوهش حاضر افزایش یافته است.

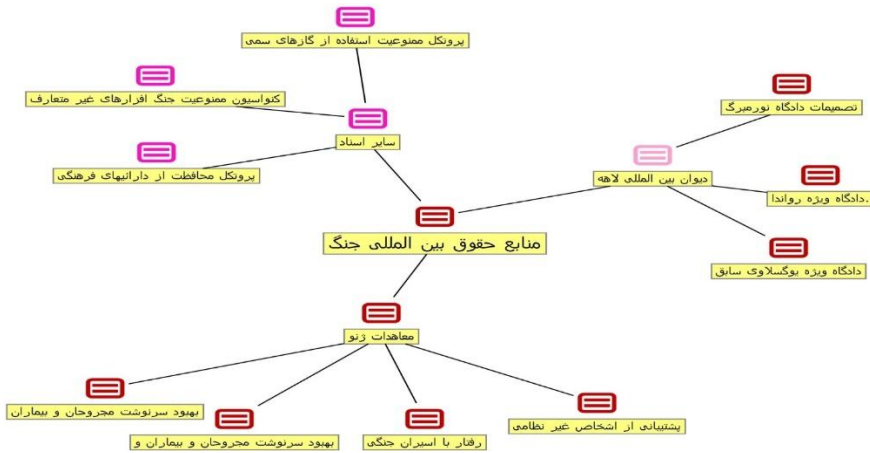
تجزیه و تحلیل اطلاعات

همانگونه که ذکر شد پژوهشگر از طریق مطالعه منابع، اطلاعات اولیه را به دست آورده و از طریق تحلیل نظام‌مند اقدام به تکمیل و تجزیه و تحلیل اطلاعات نموده است. در این تحقیق اطلاعات جمع‌آوری شده از مبانی نظری از طریق تحلیل نظام‌مند بررسی، سپس بر اساس تحلیل و استنباط محققین به روش کیفی توصیف شدند. برای نمونه در خصوص منابع قابل استناد در خصوص جنگ در حقوق بین‌المللی، کلیه متون موجود در منابع در دسترس و مورد مطالعه در جدولی شامل ردیف، متن منتخب و منبع، سازماندهی شده و نسبت به مشخص نمودن منابع حقوق جنگ اقدام گردید.

یافته‌ها

پاسخ به سؤال اول: منابع قابل استناد در خصوص جنگ در حقوق بین‌المللی کدامند؟ برای پاسخ به سؤال اول تحقیق، اطلاعات اولیه با مطالعه و فیش‌برداری از کتب و مقالات موجود در کتابخانه و کلیه اسناد در دسترس پژوهشگر و به روش کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری و سپس از طریق تحلیل نظام‌مند اقدام به تکمیل و تجزیه و تحلیل اطلاعات گردید؛ بنابراین با بررسی مبانی نظری موجود قوانین حوزه جنگ در حقوق بین‌الملل به شرح زیر شناسایی و تحلیل و طبقه‌بندی گردیدند. منابع حقوق جنگ بطور کلی جدا از منابع حقوق بین‌الملل نیست؛ مخصوصاً منابعی چون عرف، اصول کلی حقوقی و قراردادهای بین‌المللی، جایگاه خاص خود را در حقوق جنگ نیز دارا می‌باشند. بنابراین منابع حقوق بین‌المللی جنگ به شرح ذیل تدوین و ارائه گردید (شکل شماره ۲). الف) مستندات دیوان بین‌المللی لاهه: ۱) تصمیمات دادگاه نورنبرگ ۲) تصمیمات دادگاه ویژه رواندا ۳) تصمیمات دادگاه ویژه یوگسلاوی سابق. ب) معاهدات ژنو: ۱) معاهده پشتیبانی از اشخاص نظامی ۲) معاهده رفتار با اسیران جنگی ۳) معاهده بهبود سرنوشت مجروحان و بیماران.

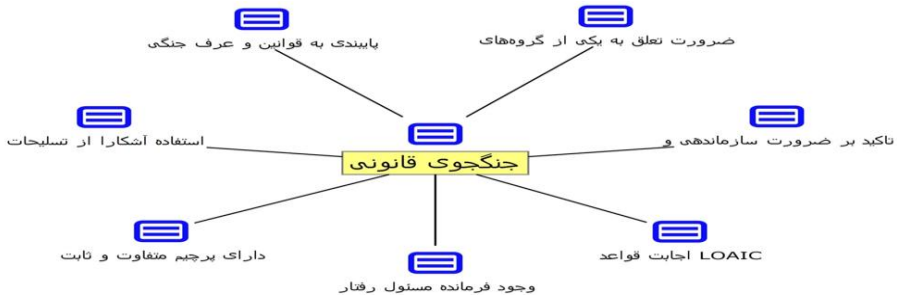
ج) سایر اسناد: ۱) پروتکل ممنوعیت استفاده از گازهای سمی ۲) پروتکل محافظت از دارائی‌های فرهنگی ۳) پروتکل محافظت از دارائی‌های فرهنگی.

شکل شماره (۲) منابع حقوق بین‌المللی جنگ

پاسخ به سؤال دوم: ویژگی‌های جنگجوی قانونی از نظر حقوق بین‌المللی چیست؟ با

بررسی منابع حقوقی موجود، کتب و مقالات به روش نظام‌مند، (الحاقیه کنوانسیون لاهه (II) (۱۹۸۹) و کنوانسیون لاهه (IV) 1907، کنوانسیون ژنو ۱۹۴۹ بیان لاهه، ماده ۴ کنوانسیون ژنو (III) ویژگی‌های جنگجوی قانونی از نظر حقوق بین‌المللی به شرح زیر شناسایی شدند. بنابراین ویژگی‌های جنگجوی قانونی از نظر حقوق بین‌المللی به شرح ذیل تدوین و ارائه گردید (شکل شماره ۳). ۱) ضرورت تعلق به یکی از گروه‌ها (۲) پایبندی به قوانین و عرف جنگی (۳) استفاده آشکارا از تسلیحات (۴) دارای پرچم متفاوت و ثابت (۵) وجود فرمانده مسئول رفتار (۶) اجابت قواعد LOAIC 7) تأکید بر ضرورت سازماندهی.

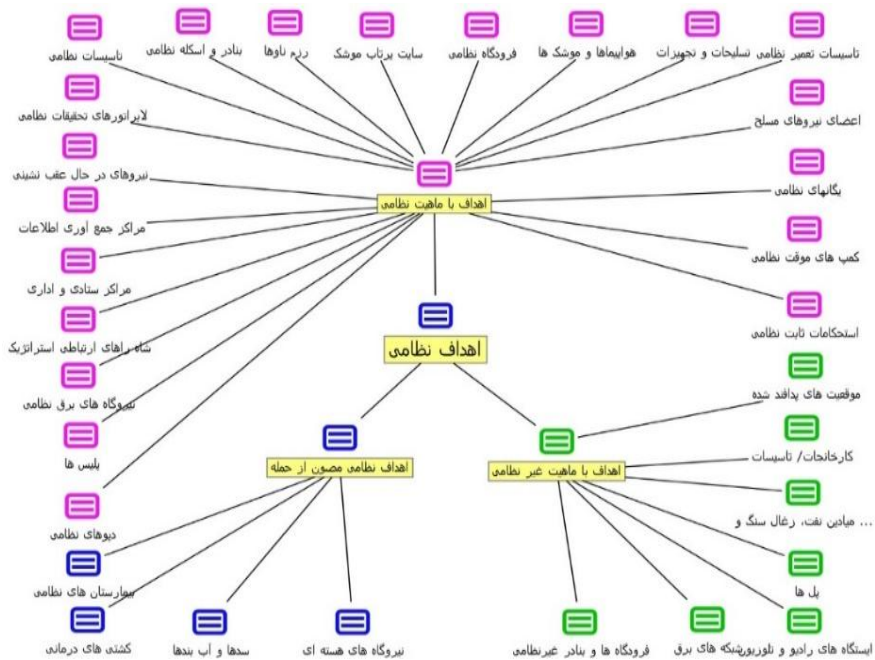
شکل شماره (۳) ویژگی‌های جنگجوی قانونی در حقوق بین‌الملل

پاسخ به سؤال سوم: اهداف نظامی در حقوق بین‌الملل شامل چه مواردی می‌باشد؟

طرف‌های درگیر باید در تمامی شرایط بین غیرنظامیان و جنگجویان و بین اهداف غیرنظامی و اهداف نظامی تمیز قائل گردند و باید عملیات خود را تنها به سمت اهداف نظامی هدایت کنند. این امر در ماده ۴۸ پروتکل الحاقی I 1977 با عنوان «قاعده اساسی» منعکس گردیده

است (شکل شماره ۴). طبقه اول مرتبط با اهداف با ماهیت نظامی است و شامل موارد زیر می‌باشد: (۱) استحکامات ثابت نظامی، پایگاه‌ها، سربازخانه‌ها، تاسیسات و ساختمان‌ها. (۲) کمپ‌های موقت نظامی، سنگرها، مناطق عملیاتی، اماکن پیاده‌سازی و نقاط سوارشدن بر کشتی. (۳) یگان‌های نظامی و اعضای نیروهای مسلح خواه ثابت یا متحرک. (۴) تسلیحات، تجهیزات نظامی و توپخانه، زره‌پوش‌ها و مهمات و خودروهای نظامی. (۵) هر نوع هواپیمای نظامی و موشک‌ها. (۶) فرودگاه‌های نظامی و سایت پرتاب موشک. (۷) تمامی انواع رزم‌ناوها (کشتی‌ها و زیردریایی‌ها). (۸) بنادر و اسکله‌های نظامی. (۹) دپوهای نظامی، انبار مهمات، انبارها یا مخازن ذخیره‌سازی سلاح‌ها، مهمات، تجهیزات نظامی و مواد مصرفی (من جمله مواد اولیه برای مصرف نظامی مانند نفت خام). (۱۰) تاسیسات صنعتی که در تولید تسلیحات، مهمات، مواد نظامی و قطعات ضروری برای خودروهای نظامی، کشتی‌ها و هواپیماها مشارکت دارند. (۱۱) لابراتوارها یا دیگر تاسیسات تحقیق و توسعه سلاح‌ها و تجهیزات جنگی جدید. (۱۲) تاسیسات تعمیر نظامی. (۱۳) نیروگاه‌های برق (الکتریکی، هیدروالکتریکی و...) که به ارتش خدمت می‌کنند. (۱۴) شاه‌راه‌های ارتباطی با اهمیت راهبردی، راه‌آهن‌های اصلی و محل تفکیک و دسته‌بندی کالاهای ربلی، جاده‌های شریانی، رودخانه‌ها و کانال‌های قابل نوبری. (۱۵) وزارت دفاع و هرگونه مرکز ملی، منطقه‌ای یا محلی هماهنگی یا عملیاتی در رابطه با فرماندهی، کنترل و ارتباطات مربوط به اداره جنگ. (۱۶) مراکز جمع‌آوری اطلاعات برای عملیات جنگی. (۱۷) نیروهای در حال عقب‌نشینی. (۱۸) نیروهای پلیس در صورت الحاق رسمی آنها به نیروهای مسلح.

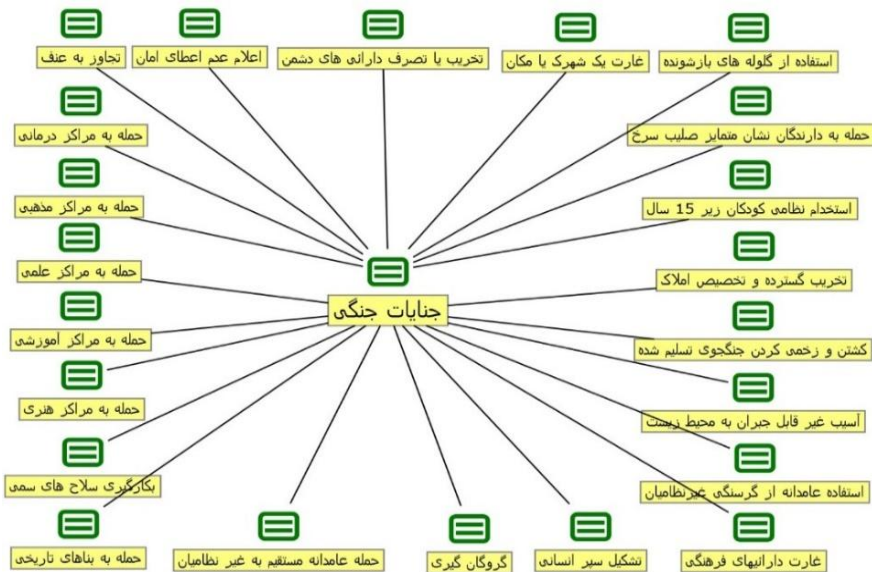
طبقه دوم مرتبط با اهدافی هستند که دارای ماهیت نظامی نبوده ولی دارای کارکرد نظامی در شرایط جنگ می‌باشند و در صورتی که در امور مرتبط با جنگ استفاده شوند به اهداف نظامی تبدیل می‌گردند: (۱) کارخانجات و تأسیسات (۲) میادین نفت و گاز و زغال سنگ (۳) پل‌ها (۴) ایستگاه‌های رادیو و تلویزیون (۵) شبکه‌های برق (۶) فرودگاه‌ها و بنادر غیرنظامی (۷) موقعیت‌های پدافند شده (۸) قطارها و کامیون‌ها. همچنین برخی از اهداف مثل مراکز درمانی (بیمارستان‌ها، کشتی‌ها و هواپیماهای درمانی) سدها و آب‌بندها و همچنین نیروگاه‌های هسته‌ای برابر حقوق و قوانین بین‌المللی مصون از حمله می‌باشند (ماده ۳۵ کنوانسیون ژنو (II)).

شکل شماره (۴) اهداف نظامی در جنگ

پاسخ به سؤال چهارم: جنایات جنگی در حقوق بین‌المللی جنگ چیست؟ با بررسی منابع حقوقی موجود، کتب و مقالات به روش نظام‌مند، (اساسنامه دادگاه نورنبرگ و توکیو، اساسنامه دادگاه یوگوسلاوی سابق، اساسنامه دادگاه رواندا، اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری) مصادیق جنایات جنگی به شرح زیر شناسایی شدند (شکل شماره ۵).

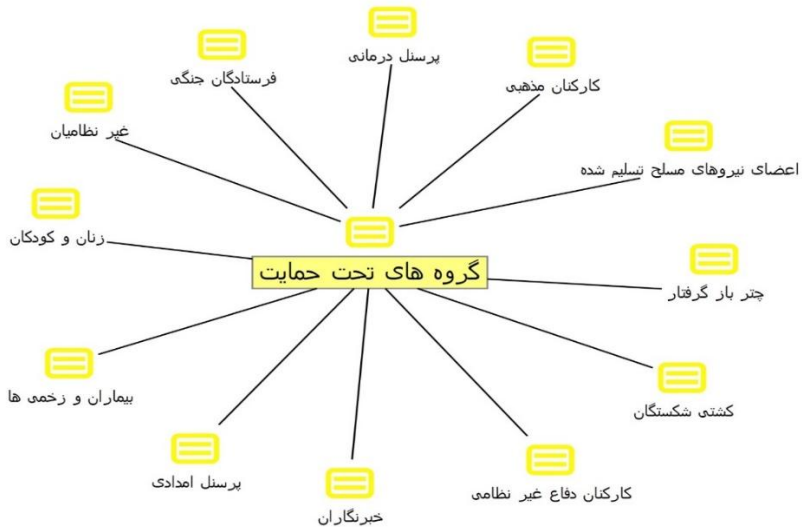
- (۱) گروگان‌گیری (۲) تخریب گسترده و تخصیص املاک (۳) غارت دارائی‌های فرهنگی (۴) حمله به دارندگان نشان متمایز صلیب سرخ (۵) استفاده از گلوله‌های بازشونده (۶) کشتن و زخمی کردن جنگجوی تسلیم شده (۷) تخریب یا تصرف دارائی‌های دشمن (۸) غارت یک شهرک یا مکان (۹) اعلام عدم اعطای امان (۱۰) استخدام نظامی کودکان زیر ۱۵ سال (۱۱) حمله عامدانه مستقیم به غیرنظامیان (۱۲) حمله عامدانه مستقیم به غیرنظامیان (۱۳) تشکیل سپر انسانی (۱۴) استفاده عامدانه از گرسنگی غیرنظامیان (۱۵) آسیب غیر قابل جبران به محیط زیست (۱۶) حمله به مراکز مذهبی (۱۷) حمله به مراکز درمانی (۱۸) اعلام عدم اعطای امان (۱۹) حمله به مراکز هنری (۲۰) بکارگیری سلاح‌های سمی (۲۱) تجاوز به عنف (۲۲) حمله به مراکز علمی (۲۳) حمله به بناهای تاریخی (۲۴) حمله به مراکز آموزشی.

شکل شماره (۵) مصادیق جنایات جنگی

پاسخ به سؤال پنجم: گروه‌های تحت حمایت در حقوق بین‌المللی شامل چه افرادی

می‌شود؟ با بررسی منابع حقوقی موجود، کتب و مقالات به روش نظام‌مند (قسمت الف بند ۲ ماده ۵۷ پروتکل I، ماده ۷۹ پروتکل I، بند ۲ ماده ۷۱ پروتکل I، ماده ۶۲ پروتکل I، ماده ۶۵، ماده ۶۷، ماده ۲۴ کنوانسیون ژنو (I)، بند ۲ ماده ۴۳ پروتکل I، ماده ۳۳ کنوانسیون ژنو (III))، گروه‌های تحت حمایت در حقوق بین‌المللی به شرح زیر شناسایی شدند (شکل شماره ۵). (۱) خبرنگاران. (۲) پرسنل امدادی. (۳) کارکنان دفاع غیرنظامی. (۴) کارکنان مذهبی. (۵) پرسنل درمانی. (۶) فرستادگان جنگی. (۷) اعضای نیروهای مسلح تسلیم شده. (۸) چتر باز گرفتار. (۹) کشتی شکستگان. (۱۰) بیماران و زخمی‌ها. (۱۱) زنان و کودکان. (۱۲) استخدام به‌عنوان سرباز. (۱۳) غیر نظامیان / از گرسنگی و تشنگی / از حملات کورانه / از حمله مستقیم.

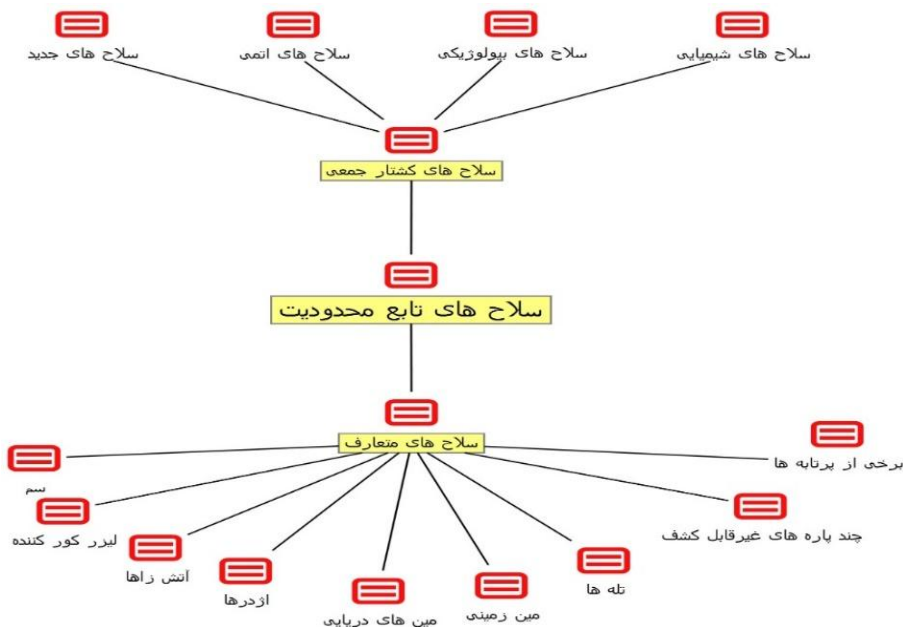

شکل شماره (۶) گروه‌های تحت حمایت در حقوق بین‌الملل

پاسخ به سؤال ششم: ویژگی‌های سلاح‌ها در حقوق بین‌الملل کدامند؟ با بررسی منابع حقوقی موجود، کتب و مقالات به روش نظام‌مند (قوانین دیوان دادگستری بین‌المللی در حکم مباشرتی ۱۹۹۶، بند دوم ماده ۱ پروتکل الحاقی ۱۹۷۷ I) ویژگی‌های سلاح‌های تابع محدودیت در حقوق بین‌المللی به شرح زیر شناسایی شدند (شکل شماره ۷).

الف) سلاح‌های کشتار جمعی: (۱) سلاح‌های شیمیایی. (۲) سلاح‌های بیولوژیکی. (۳) سلاح‌های اتمی. (۴) سلاح‌های جدید.

ب) سلاح‌های متعارف: (۱) برخی از پرتابه‌ها. (۲) چندپاره‌های غیرقابل کشف. (۳) تله‌ها. (۴) مین زمینی. (۵) مین‌های دریایی. (۶) اژدرها. (۷) آتش‌زاها. (۸) لیزر کورکننده. (۹) سم‌ها.

شکل شماره (۷) سلاح‌های متعارف در حقوق بین‌الملل

بحث و نتیجه گیری

جنگ‌های بین‌المللی و داخلی ناهنجاری‌های بسیاری، از جمله مختل کردن روابط حقوقی اشخاص و دولت‌ها را در پی دارد. این امر باعث شده است تا حقوق‌دانان و نهادهای حقوقی مختلف، حجم گسترده‌ای از تلاش‌های خود را به منظور جلوگیری از بروز جنگ، به تدوین مقررات و ضمانت اجراها و همچنین تشکیل مراجع رسیدگی به این موارد اختصاص دهند تا در صورت بروز مخاصمات مسلحانه، آزادی انتخاب طرفهای متخاصم را در به‌کارگیری روش‌ها و وسایل جنگی، محدود و از حقوق قربانیان آن حمایت کنند. با توجه به وجود یک سردرگمی و بی‌قانونی جنگ در حقوق بین‌المللی، ابعاد حقوقی جامع ذیل به‌عنوان نتیجه نهایی تحقیق مطرح و در ادامه پیشنهادهای کاربردی نیز ارائه گردیده است.

۱. منابع حقوق بین‌المللی جنگ: منابع حقوق جنگ از منابع حقوق بین‌الملل جدا نیستند و شامل عرف، اصول کلی حقوقی و قراردادهای بین‌المللی است. مهم‌ترین منابع شناسایی شده عبارتند از: تصمیمات دیوان بین‌المللی لاهه، معاهدات ژنو و سایر اسناد.
۲. ویژگی‌های جنگجوی قانونی: جنگجویان قانونی باید دارای ویژگی‌هایی مانند تعلق به یک گروه، پایبندی به قوانین جنگی، استفاده آشکار از سلاح، پرچم و فرمانده مشخص باشند.

۳. اهداف نظامی در حقوق بین‌الملل: اهداف نظامی به دو دسته تقسیم می‌شوند: اهداف با ماهیت نظامی. اهدافی که در شرایط جنگ به اهداف نظامی تبدیل می‌شوند.
۴. جنایات جنگی: جنایات جنگی شامل اقداماتی مانند گروگان‌گیری، تخریب گسترده اموال، استخدام کودکان سرباز، حمله به غیرنظامیان و استفاده از سلاح‌های سمی است.
۵. گروه‌های تحت حمایت: گروه‌هایی مانند خبرنگاران، پرسنل امدادی، کارکنان مذهبی و درمانی، زنان و کودکان تحت حمایت حقوق بین‌الملل قرار دارند.
۶. ویژگی سلاح‌ها: سلاح‌ها در حقوق بین‌الملل شامل دو دسته کشتار جمعی و متعارف می‌شوند. پیشنهادات تحقیق:
۱. تقویت ضمانت اجرایی قوانین بین‌المللی: برای افزایش اثربخشی قوانین بین‌المللی، لازم است مکانیزم‌های اجرایی قوی‌تری ایجاد شود. این شامل ایجاد نهادهای نظارتی مستقل و اعمال مجازات‌های شدید برای نقض قوانین است.
 ۲. آموزش و آگاهی‌بخشی: آموزش قوانین بین‌المللی جنگ به نیروهای نظامی و غیرنظامی می‌تواند به کاهش نقض قوانین در درگیری‌های مسلحانه کمک کند.
 ۳. به‌روزرسانی معاهدات و پروتکل‌ها: با توجه به پیشرفت‌های فناوری و تغییرات در روش‌های جنگ، لازم است معاهدات و پروتکل‌های موجود به‌روزرسانی شوند.
 ۴. حمایت از قربانیان جنگ: ایجاد سازوکارهای حمایتی برای قربانیان جنگ، از جمله غیرنظامیان، اسیران جنگی و پرسنل امدادی، باید در اولویت قرار گیرد. این شامل ارائه کمک‌های مالی، روانی و حقوقی به قربانیان است.
 ۵. تقویت همکاری بین‌المللی: همکاری بین کشورها و سازمان‌های بین‌المللی برای اجرای قوانین جنگ و رسیدگی به جنایات جنگی باید تقویت شود.
 ۶. ممنوعیت کامل سلاح‌های کشتار جمعی: جامعه بین‌المللی باید تلاش‌های خود را برای ممنوعیت کامل تولید، نگهداری و استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی افزایش دهد. این شامل ایجاد معاهدات جدید و تقویت معاهدات موجود است.
 ۷. حفاظت از دارایی‌های فرهنگی و محیط زیست: قوانین بین‌المللی باید به‌طور خاص بر حفاظت از دارایی‌های فرهنگی و محیط زیست در زمان جنگ تأکید کنند. این شامل ایجاد پروتکل‌های جدید برای جلوگیری از تخریب این دارایی‌ها است.

منابع

- اصغری، مرتضی؛ میرمحمدصادقی، حسین. (۱۴۰۱). نظام مستقل صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی نسبت به جنایت تجاوز ارضی، *فصلنامه پژوهش حقوق کیفری*، ۱۰(۳۷)، ۹-۳۶.
- انصاریان، هدی؛ عابدیان، سید حسن؛ علیرضا عسگری. (۱۴۰۱). بررسی کنوانسیون ژنو درباره حمایت از زنان در زمان جنگ از منظر فقه امامیه، *مطالعات فقهی و حقوقی زن و خانواده*، ۶(۱۱)، ۹۹-۱۲۲.
- انصاریان، هدی؛ عابدیان، سیدحسن و علیرضا عسگری. (۱۴۰۱). بررسی کنوانسیون ژنو در مورد حمایت از اماکن غیرنظامی در زمان جنگ از منظر فقه امامیه، *جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۵(۱۱)، ۴۳۴۵-۴۳۶۱.
- بابایی، مجتبی؛ کمالی فرج‌الله‌زاده، علیرضا. (۱۴۰۱). تأثیر ملاحظات استراتژیک بر اصل ضرورت نظامی در حقوق جنگ، *جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۵(۵)، ۵۴۱-۵۵۷.
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر. (۱۳۹۴). *ترمینولوژی حقوق*، گنج دانش، تهران، ص ۲۰۰.
- جعفری، فریدون؛ محبی، علی. (۱۳۹۹). جنایت جنگی هتک کرامت انسان و رفتار موهن نسبت اسرای دفاع مقدس در کمپ ۹ عراق، *دیدگاه‌های حقوق قضایی*، ۲۵(۹۰)، ۷۱-۹۳.
- جوکار، شهرام. (۱۴۰۱). چالش‌های عملیات پهبادهای مسلح در نقض حقوق بشر (با تأمل بر قانون بین‌المللی حقوق بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه)، *نخبگان علوم و مهندسی*، ۷(۵)، ۱۰۴-۱۱۳.
- حکیم‌زاده خوئی؛ پیمان طلایی، صفیه. (۱۴۰۱). تحولات اجرای حقوق بشردوستانه در جنگ‌های دریایی، *فقه و حقوق نوین*، ۳(۱۱)، ۲۳-۴۴.
- خالقی، ابوالفتح؛ نبوی، نعمت‌الله. (۱۳۹۴). به‌کارگیری سلاح‌های نامتعارف از منظر حقوق بین‌الملل کیفری و اسلام، *فصلنامه پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب*، ۲(۴)، ۱۹-۴۲.
- رنجبریان، امیرحسین. (۱۳۸۲). حمایت از غیرنظامیان درمخاصمات مسلحانه، *مجموعه مقالات نخستین همایش حقوق بشردوستانه بین‌المللی*، نشر سرسرم، چاپ اول، ص ۱۱.
- زبردست، شراره. (۱۴۰۱). بررسی نقض حقوق جنگ در مخاصمات مسلحانه بشردوستانه بین اوکراین و روسیه، *قانون یار*، ۶(۲۳)، ۱۰۱-۱۱۳.
- ستایش‌پور، محمد. (۱۴۰۱). بکارگیری تسلیحات شیمیایی در دفاع مقدس از منظر حقوق مسئولیت بین‌المللی، *مطالعات دفاع مقدس و نبردهای معاصر*، ۴(۱)، ۲۳۳-۲۵۲.
- السن، جان اندریس. (۱۳۸۴). *جنگ نامتقارن*، گروه مترجمین، انتشارات ستاد مشترک سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، تهران.
- سورانی، علی اکبر. (۱۴۰۱). جنگ سایبری: چالش‌ها و راه‌کارها در حقوق بین‌الملل، *مطالعات راهبردی فضای سایبر*، ۱(۱)، ۲۹-۶۶.
- سیفی، بهزاد. (۱۴۰۱). تولید و به‌کارگیری وسایل بدون سرنشین خودکار در جنگ دریایی از منظر حقوق بین‌الملل، *فصلنامه مطالعات حقوقی*، ۱۴(۴)، ۲۱۴-۲۵۲.
- سیفی، بهزاد؛ شریفی طراز کوهی، حسین. (۱۴۰۱). استفاده از پهبادهای از منظر حقوق جنگ دریایی و اصول بنیادین حقوق بشردوستانه، *فصلنامه مطالعات بین‌المللی*، ۱۹(۱)، ۶۷-۸۹.
- صیادی، حسن؛ لسانی، حسام‌الدین. (۱۴۰۱). بررسی قابلیت اجرای حقوق بشردوستانه بین‌المللی نسبت به گروه‌های مسلح فراملی، *مجله تحقیقات حقوقی*، ۲۵(۹۹)، ۱۸۳-۲۰۷.
- ضیائی بیگدلی، محمدرضا. (۱۳۶۵). نگرشی اجمالی به حقوق جنگ، ۶(۶)، ۸۸-۴۷.

- طباطبایی، سیدمحمد حسین. (۱۳۹۴). *المیزان*. نشر آخوندی، تهران، چاپ سوم، ۴۰۴ - ۴۰۳.
- عبدالملکی، مهدی؛ زمانی، سیدقاسم. (۱۳۹۷). تأملی بر جرم‌انگاری استفاده از سلاح‌های شیمیایی و صلاحیت زمانی دیوان کیفری بین‌المللی در رسیدگی به این جنایت با نگاهی به جنگ عراق و ایران، *پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی*، ۱۱۶(۱)، ۵-۳۴.
- عزیز، محمدرضا؛ میرعباسی، سید باقر و صلاحی، سهراب. (۱۴۰۱). پیامدهای جنگ سوریه بر حقوق و سلامت کودکان و چگونگی حمایت آنها، *جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۹(۵)، ۱۲۳۰-۱۲۴۷.
- غلامی رزینی، محسن؛ سلطانی، مسعود و غلامی، احسان. (۱۳۹۷). حقوق بین‌الملل بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه مطالعه موردی: جنایت جنگی صدام علیه ایران، *فصلنامه علوم و فنون مرزی*، ۷(۲۵)، ۹۷-۱۱۱.
- فیدلر، دیوید؛ زحمتکش، امین. (۱۳۹۷). جنایات جنگی سایبری؛ ویدئوهای جنایت‌بار دولت اسلامی و قوانین جنگ، *مجله پژوهش‌های حقوقی*، ۱۷(۳۶)، ۲۵۵-۲۷۵.
- قدیر، محسن؛ کیخسروی، مهدی. (۱۳۹۸). جنایات جنگی و برهم کنش آن با جنایات علیه بشریت و نسل‌زدایی، *آموزه‌های حقوق کیفری*، ۱۶(۱۷)، ۶۷-۹۸.
- قربان‌نیا، ناصر. (۱۳۸۲). حقوق جنگ در اسلام. *دوماهنامه رواق‌اندیشه*، شماره ۲۲. انتشارات مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما.
- کرفلد، مارتین. (۱۳۸۶). *بازاندیشی مفهوم جنگ*، ترجمه‌ی عبدالله حیدری، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاع، تهران.
- محمودی، سیدعلی. (۱۴۰۲). مشروعیت جنگ دفاعی در سپهر اندیشه صلح‌طلبی، تحلیل و نقد آراء جان رالز درباره قانونمندی‌ها و سازوکارهای جنگ عادلانه، *نشریه حقوق بشر*، ۱۷(۳۳)، ۲۹-۵۴.
- محمودی، هادی؛ انصاری مهباری، علیرضا. (۱۴۰۱). بررسی راه‌کارهای تقلیل حملات سایبری از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه، *مطالعات حقوقی فضای مجازی*، ۱(۳)، ۱۹-۳۶.
- مسعودی‌نیا، محمد. (۱۴۰۱). حمایت از غیرنظامیان در مخاصمات مسلحانه در فقه و حقوق کیفری بین‌المللی، *فقه جزای تطبیقی*، ۲(۳)، ۱۱۳-۱۲۷.
- ملکی، مسلم. (۱۴۰۱). تحلیل حمله بیولوژیک در نظام حقوق بین‌الملل با تأکید بر رهیافت اسلامی، *فصلنامه پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب*، ۹(۳)، ۳۲۱-۳۵۴.
- موثقی، حسن. (۱۴۰۱). چالش‌های کاربرد حقوق بین‌الملل بشردوستانه در جنگ‌های سایبری، *مطالعات حقوقی فضای مجازی*، ۱(۲)، ۱-۱۷.
- نژندی منش، هیبت‌الله. (۱۳۹۵). تأملی بر احقاق حقوق قربانیان سلاح‌های شیمیایی در پرتو صلاحیت مدنی جهانی: با تأکید بر قربانیان ایرانی کاربرد سلاح‌های شیمیایی جنگ عراق علیه ایران، *فصلنامه پژوهش حقوق عمومی*، ۱۷(۵۰)، ۹۵-۱۱۸.

منابع انگلیسی:

- Crawford Emily, Duxbury Alison (2023) Protection of Civilians in Armed Conflict: Challenges and Opportunities. *Journal of International Humanitarian Legal Studies*, Volume 14, Issue 1.
- Asaro Peter, Heyns Christof, (2023). Drones and the Law of Armed Conflict: Ethical and Legal Challenges. *Journal of Ethics and International Affairs*, Volume 37, Issue 1.

- Drumbl Mark, Barrett Jastine C(2023). Children in Armed Conflict: International Law and the Protection of Minors. *International Journal of Children's Rights*, Volume 31, Issue 1.
- Kraska James, Pedrozo Raul(2022). Maritime Warfare and International Humanitarian Law: New Challenges. *Ocean Development & International Law*, Volume 53, Issue 2.

Michael N. Schmitt, Liis Vihul(2022). Cybersecurity and International Humanitarian Law: Navigating the Digital Battlefield. *International Review of the Red Cross*, Volume 104, Issue 919.